

SPOLEČENSKÝ A URBÁNNÍ VÝVOJ PŘEDINCKÝCH CIVILIZACÍ CENTRÁLNÍHO ANDSKÉHO AREÁLU

SOCIAL AND URBAN DEVELOPMENT OF PRE-INCAS CIVIZATIONS IN THE CENTRAL ANDEAN AREA

Doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D. a Mgr. Michael Pondělíček, Ph.D.

doc. Ing. arch. Iva Poslušná, Ph.D.

Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut – AMBIS a.s.

vladimira.silhankova@ambis.cz, michael.pondelicek@ambis.cz, iva.poslusna@vsrr.cz

Klíčová slova:

předincké společnosti, andský areál, společenský vývoj, urbánní vývoj

Key words:

Pre-Incas societies, Andean territory, social development, urban development

Abstrakt:

Společnosti žijící v areálu centrálních And dosáhly již v předhispánském období kulturního, politického i společenského vývoje nejvyšší úrovně v rámci celé Jižní Ameriky. Na základě studia zahraničních pramenů, terénních šetření na místech samých a ve světle nových poznatků historických věd se článek soustředí se předkládaná stat' společenský a urbánní vývoj v hlavních etapách vývoje předinckých společností. Práce sumarizuje a systematizuje doposud značně roztříštěné poznatky a vytváří tak prostor nejen pro holistické pochopení vývoje společností a vytváří prostor pro koumání a další komparativní analýzy různých společností a jejich vývoje.

Abstract:

Societies, whose lived in the territory of central Andes, achieved in the area of whole South America the highest level of cultural, political and social development just in the pre-Hispanic period. Based on our and foreign sources, terrain observations in situ and in the lights of new knowledges from historical science the paper focused on social and urban development in the main pre-Incas periods. The essay summarize and systemize till today fragmentize information and create the space for further research and comparative analysis different societies and its development.

JEL classification: Z13

Úvod

Společnosti žijící v areálu centrálních And dosáhly již v předhispánském období kulturního, politického i společenského vývoje nejvyšší úrovně v rámci celé Jižní Ameriky. Toto různorodé historické území se geograficky dělí na řadu podoblastí. Skládá se ze severní vysočiny, severního pobřeží, jižní vysočiny a jižního pobřeží. Většinou je ale společenský vývoj v oblasti centrálních And rozdělen na období, která jsou střídáním dob, kdy na velkém území převládá

jeden umělecký styl a přechodných období, ve kterých není na lokálních uměleckých stylech patrný žádný ústřední vliv (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 157). Teprve časově relativně nepatrnou fází (mezi lety 1460 a 1532) je závěrečná a i u nás poměrně známá kultura inká. Inkové se snažili potlačit v paměti obyvatel své říše vzpomínky na předinkovou minulost středních And. (Stingl, 1966, str. 152), a tak se stalo, že zprávy o vývoji této oblasti vč. stavebních, architektonických a urbanistických počínů pocházejí v první řadě z poznatků, které nám zprostředkovali první španělští kronikáři na základě ústních sdělení obyvatel dobytých území. Bohatá a velmi rozmanitá kultura této oblasti čítající několik tisíciletí vývoje se nám ještě v relativně nedávné minulosti „smrskávala“ na Inky a jejich říši. Amerikanistika postoupila za uplynulých 100 let mnohem hlouběji do historie této oblasti a vynesla na světlo mnohé předinkové společnosti, jejich způsob života i jejich zvyky, nicméně komplexnímu studiu společenského a urbanistického vývoje této oblasti se systematicky věnoval málokdo, v českém prostředí prakticky nikdo.

Na základě studia zahraničních pramenů, terénních šetření na místech samých a ve světle nových poznatků historických věd tak práce chce přinést rozšíření poznání v segmentu, který je z pohledu vývoje společnosti a s ní spojených projevů urbanistických velmi atraktivní, ale málo prozkoumaný. Protože ale rozsah takové práce překonává možnosti článku, soustředí se předkládaná stat' na období vzniku a vývoje předinkových společností. Od studie tohoto typu nemůžeme očekávat nějaký rozsáhlý dopad pro dnešek, nicméně poznání společenského vývoje a rozvoje a fungování lidských sídel, by mělo být dostatečným oprávněním pro vznik tohoto díla.

1. Oblast centrálních and jako civilizační centrum a základní nástin jejího vývoje

Větší území Peru dohromady se sousední Bolívií vytváří oblast centrálních And, kde dosáhl kulturní vývoj nejvyšší úrovně v rámci celé Jižní Ameriky. Toto různorodé historické území se dále dělí na kulturní podoblasti. Skládá se ze tří částí – severu, středu a jihu a každou z těchto oblastí je třeba rozdělit ještě na pás pobřežní a na oblast vysokohorského Antiplana.

Pobřežní pás Peru je široký asi 20-150 km a patří dnes k nejpustějším místům na Zemi, i když právě zde kdysi vyrostly předinkové kultury. Bylo to v místech, kde je pobřežní poušť přerušována řekami a menšími říčkami, díky nimž se zde vytvořily oázy. Těchto řek a říček je přibližně třicet. Mezi nejvýznamnější patří na severu Piura, Lambayeque, Pacasmayo, Chicama, Moche, Virú, Santa, Nepeña a Casma, ve střední části pak Huarmey, Paramonga, Supe, Chancay, Ancon, Rimac a Pachacamac a konečně na jižním pobřeží oázy Canėte, Chinca, Pisco, Paracas, Ica a Nazca. Proto také názvy většiny předinkových kultur v této pobřežní oblasti jsou odvozeny od jmen řek a tyto pobřežní kultury byly ve své absolutní většině omezeny vždy právě na toto jediné údolí, či maximálně ještě na údolí sousední. (Chalupa, 2001, str. 88-89 in Dostálová, 2006, str. 19, Stingl, 1966, str. 153-154). Zatímco na jihu nikdy neprší, působí na severu mísení teplého rovníkového proudu se studeným Peruánským (Humboldtovým) proudem, nad nímž se spouštějí dešťové mraky a který způsobuje, že se asi jednou za deset let přeženou přes pobřeží orkány a prudké dešťové bouře. Mohou způsobit katastrofy s obrovskými záplavami. I když je severní pobřeží Peru náchylnější k přírodním katastrofám než pobřeží jižní, má jednu kompenzující výhodu. Údolí severního pobřeží jsou rozlehlejší než údolí peruánského jihu.

Ve vnitrozemí, v tak zvaném horském Peru, nacházíme pak mezi jednotlivými větvemi And „bazény“, v nichž žila a žije převážná většina obyvatelstva indiánského obyvatelstva středoandské oblasti. Od severu k jihu jsou jimi bazén cajamarský, pak povodí řeky Callejon de Huylas, řeky Santa, pak bazén Cuzka, jihoperuánský bazén a na sever od jezera Titicaca a na něj (už v dnešní Bolívii) navazující nejrozsáhlejší andská náhorní rovina - bolivijské Altiplano, která leží v průměrné nadmořské výšce cca 4000 m n. m. Jezero Titicaca je spojeno

řekou Desaguadero s druhým významným bolivijským jezerem Poopo. (Stingl, 1966, str. 154) Oblast Altiplana má úplně jiný charakter než oblasti severní a jižní. Pouhý zlomek prostoru je zde vhodný pro zemědělství. Tento region se v zásadě soustřeďuje do šesti míst, které jsou také ohniskem všech kulturních výbojů v andské oblasti: Cajamarca, Callejón de Huylas, Huácuno, Mántaro, Cuzco a Titicaca. (Katz, 1989, str. 104)

Většina archeologů dělí historii centrálních And na období, která jsou střídáním dob, kdy na velkém území převládá jeden umělecký styl a přechodných období, ve kterých není na lokálních uměleckých stylech patrný žádný ústřední vliv (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 157). Bohužel datace a rozdělení jednotlivých vývojových etap společnosti a s ní spojených kulturních i urbánních projevů není jednotná a různí autoři nejenže nazývají jednotlivé etapy různě, ale je i různě (a někdy zcela zásadně různě v rádech několika set let) datují. „Střední“ datace vývoje pak může vypadat dle Tabulky 1.

Tabulka 1: Rozdělení a datace vývoje andského areálu

Roky	Vývojová etapa	Lokalizace	Nejznámější sídla
11.000 – 6.600 př. Kr. / 5.000 př. Kr.	Předkeramické Lithické období /	sever	Paiján, Huaca Prieta
		střed	Caral Guitarreo Lauricocha Telarmachay
		jih	Chinchorro Quebra de los Burros
7.000 – 2.500 př. Kr. <i>Pozdní:</i> 2.500 -1.800 př. Kr.	Iniciační Archaická fáze /	sever	Guañape Huaca Prieta Cupisnique Las Haldas
		střed	Kotosh Sechín Caral Chuquitana (Lima) Garagay Machay
		jih	Chinchorro Wankarani
1.800 př. Kr. – 200 po Kr.	Raný horizont Formativní fáze /	sever	Kunturwasi Salinar Cupisnique

		střed	Chankillo Chavín
		jih	Paracas Carhua Chiripa Pucará Topará Ocucaje
200 – 550 po. Kr.	Raně přechodná / Klasická fáze	sever	Sipán Mochica Gallinazo Vicus
		střed	Pachacámac Recuay Lima Miramar
		jih	Nazca Topará Pucara
550 – 900 po Kr.	Střední horizont	sever	Pampa Grande Mochica tardío Tardío
		střed	Teatino Pachacamac Nievería
		jih	Wari Viñaque Chakipampa Tiahuanaco
900 – 1476 po Kr.	Pozdně přechodná fáze	sever	Chimú - Chan Chan Lambayeque
		střed	Ychma (Pachacamac) Chancay

			Casma
		jih	Chincha - Ica Churajón Chiribaya Sillustani
1476 -1532 po Kr.	Pozdní horizont - Inkové	sever	Machu Picchu
		střed	Cuzco & Sacsayhuamán
		jih	Ollantaytambo

Zdroj: vlastní konstrukce z dat Villacorta Ostolaza, 2012 a Musea Pachacamac

2. Předkeramické / lithické období

Prvními obyvateli And byli kočovníci – lovci a sběrači. Na náhorních planinách v příznivějším prostředí jezer se nacházela jejich dočasná sídliště - lovecká tábořiště, např. v okolí jezera Titicaca, které oplývá bohatstvím nálezů z nejstaršího období. Pozůstatky hmotné kultury staré asi 12 tis. let byly nalezeny i v mnoha horských jeskyních. Tyto první společnosti měly svá pevná posvátná místa – skály, hory, prameny, které jsou označovány jako *huaca*. O něco málo později první usdlé národy začaly stavět na těchto posvátných místech chrámy, nebo jim alespoň své svatyně zasvětily. Chrámy a posvátné stavby se řadí k nejstarším, ne-li úplně prvním, ukázkám architektury vytvořené těmito národy. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 158, 175)

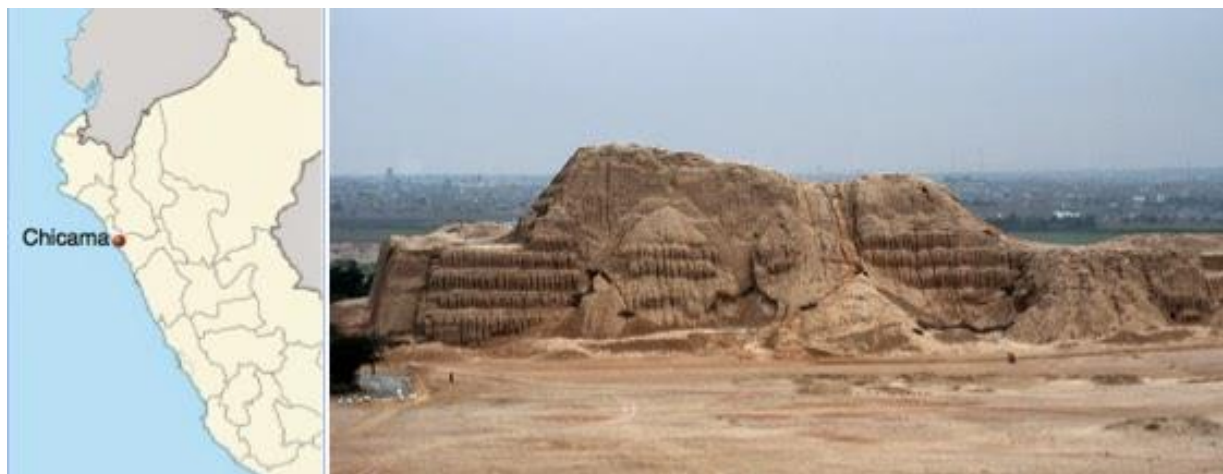
Na pustém pobřeží Peru lze dne vegetaci najít pouze na březích řek tekoucích z Altiplana pouštním pobřežím do moře. Výjimku tvoří jen malé plochy zvané lomas, které se zazelenají vždy jen část roku a vděčí za vláhu hustým mlhám garúa, přicházejícím od moře. Katz (1989, str. 109) zmiňuje, že americký archeolog Edward Lanning prokázal, že tyto oázy měly před 8-10 tis. lety (tj. v období 8.000 – 6.000 př. Kr.) mnohem větší rozlohu než dnes. Pozůstatky lidského osídlení byly nalezeny např. v údolí Chillón na středním pobřeží Peru, které pochází patrně z doby kolem roku 8.500 př. Kr. (Katz, 1989, str. 109). Villacorta (2012, str. 18) zmiňuje, že pobřežní části La Libertad a Ica byly rovněž obývány už v době 8.000 – 6.600 př. Kr. Badatelé dále objevili pět malých osad na peruánském pobřeží, v nichž žili trvale usazení nejstarší zemědělci už před 5000 lety. Jsou jimi Puemape, Milago, Prieto, Aspero a Huaca Prieta. Podle posledně jmenované se tato jednoduchá kultura nazývá *kultura Huaca Prieta*.

Někteří autoři (Dostálová, 2006, str. 21) s odkazem na výzkum W. Creamerové upozorňují, že přinejmenším stejně stará kultura existovala i ve vnitrozemí a s pobřežím udržovala čilé obchodní styky. Zmiňuje zejména lokalitu Caral a oblast Norte Chico, kde prý lidé již v tomto období budovali zavlažovací systémy a mohutné a složitě strukturované stavby, které dosahovaly výšky až 26 m. Jiní autoři (Villacorta, 2012, str. 27-28) jej ale časově umísťují až do počáteční (iniciační) fáze tj. do archaického období kolem roku 7.000 př. Kr. S ohledem na novější názor, který lokalitu Caral považuje za mladší, zmíníme se o ní až později.

Lokalita **Huaca Prieta** byla obydlena v několika fázích. 1. fáze je datována do let 13.720-12.260 př. Kr, 2. fáze ještě před vznikem pahorku (pre-mound phase) se skládá z pěti vrstev obydlených mezi lety 8.979 a 3.455 př. Kr. a teprve 3. fáze obydlí datovaná do let 7.555-4.510 př. Kr. je svázána s vybudováním pahorku (tellu). Ten leží na nejjižnějších bodě pleistocenní terasy pouštního severního pobřeží Peru cca 500 km od Limy. Pahorek se nachází v místech ústí řeky Chicama, je 32 m vysoký a 138x62 metrů rozlehlý. Huaca Prieta sloužila zjevně zejména jako náboženské centrum. Uprostřed pahorku bylo vybudováno snížené

náměstí o průměru cca 25 m vymezené stupňovitými terasami, které jsou doplněné malými místnostmi a obložené kamenem. Vznik tohoto polozapuštěného náměstí je datován do let 6.538-5.308 př. Kr. Během následující 4. fáze datované do let 5.308-4.107 př. Kr. byla vybudována dlouhá rampa o rozměrech 40x35 m spojující pahorek s okolním terénem v severovýchodní jeho části. Náboženský charakter Huaca Prieta je nepopiratelný, nicméně i zde, přímo na pahorku, si lidé stavěli svá obydlí a další menší stavby z kamenů. Obydlí měla podobu polopodzemních chýší, jež měly jednu, maximálně dvě místnosti. Rozsáhlé osídlení se našlo i v bližším okolí. V okruhu cca 20 km bylo identifikováno 40 menších osad. (Hirst, nedatováno, Stingl, 1966, str. 155)

Obrázek 1: Pohled na pahorek v Huaca Prieta

Zdroj: NephiCode.com, 2015

Počátky osídlení na Altiplanu jsou hodnoceny jako o tisíc let mladší a jsou zařazovány do období 7.500 př. Kr.

3. Počáteční (iniciační) období / archaická etapa

Počáteční období je možné charakterizovat jako dobu, kdy civilizace byla teprve v počátcích, kočovné národy se usazovaly a zakládaly sídliště, která měla obřadní centra, zemědělství, hrnčířství a výrobu látek na raném stupni vývoje. Letní tábory rybářů, které se datují od poloviny 4. do poloviny 3. tis. př. Kr., byly objeveny na pobřeží Peru v Chilce a Ancónu. Významnější osídlování území začalo právě v této době a kolem roku 2.500 př. Kr. už zde existovala vesnická sídliště s pevnými stavbami, a to jak na pobřeží, tak i v horách. Důkazem je řada nalezených předkeramických sídlišť s monumentální architekturou z tohoto období v severo-centrálním pohoří a v centrálním a severním pobřežním pásu, od údolí Moche na jihu až k Male. Kamenná architektura a sochařství jsou pro horské oblasti charakteristické, stejně jako jsou pro pobřežní oblasti typické na slunci pálené cihly nebo tapia (velké cihly z nepálené hlíny). (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 157-158, 173)

Sídliště z tohoto období se nacházejí v oblastech Huaricoto, Callejón de Huylas, La Galda u řeky Tabladera a Los Morteros. Raná sídliště jsou poměrně malá; počínaje 2. tisíciletím př. Kr. se však začínají rozrůstat. Z tohoto období rozrůstání sídlišť pochází většina dosud objevených komplexů. Např. mezi údolími Nazca a Chicama je takových komplexů 30. Jako příklad jednoho takového sídliště může sloužit **Aspero**, které bylo okolo 2. tis. př. Kr. centrem předkeramické kultury a zůstalo z něho zachováno sedm mohyl a šest dalších architektonických objektů. Nejstarší stavby jsou datovány pro období kolem roku 2.600 př. Kr., mladší budovy byly dokončeny v rozmezí let 2.300 – 1.900 př. Kr. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 175)

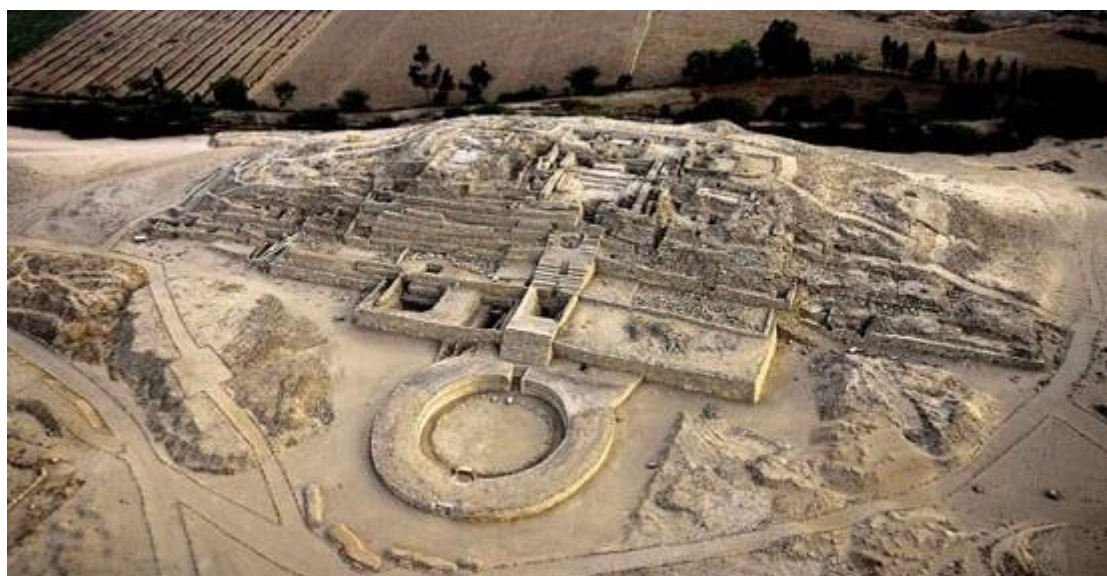
Obrázek 2: *Rekonstrukce centra Aspera*

Zdroj: Moseley, Gordon, 1973

Jednou z nejvýznamnějších lokalit tohoto počátečního období datovaný do období 3.000-2.500 let př. Kr. je **Caral**, který leží v aridní krajině na přírodní terase situované na levém břehu Supí řeky (Supe River) ve výšce cca 350 m n. m. Komplex má rozlohu cca 66 ha a archeologové odhadují, že měl asi 3.000 obyvatel. Sídlo bylo postaveno na oktogonální osnově kolem náměstí nebo v otevřeném rektangulárním prostoru. Kolem náměstí a ulic jsou tu umístěny chrámy, oltáře, amfiteátr, kruhové divadlo, ale i obytné budovy, skladiště nebo hroby. Jádrem Caralu je šest hlavních pyramid, z nichž ta nejvyšší má rozměry 150 m na délku, 110 m na šířku a je 28 m vysoká. Na vrcholu pyramid byly umístěny další objekty, ke kterým vedlo strmé schodiště a kde se zřejmě konávaly oběti. Tyto pyramidy má jednoznačně sluneční, resp. slunovratovou orientaci, jak prokázali Pavelka, Klokočník a Kostecký (2013, str. 97), takže se předpokládá její zasvěcení Slunci. Mezi pyramidami se nachází zapuštěné kruhové náměstí a rovněž i zvýšené náměstí. (Villacorta, 2012, str. 27-28, Vega, str. 34-37)

Obrázek 3: *Letecký pohled na Caral*

Zdroj: Ancien Origins

V Supím údolí a souvisejících údolích Pativilca a Fortaleza se nacházela celá sídelní aglomerace s dalšími 19 obytnými a chrámovými komplexy, která byla rozložená na ploše cca 91 km². Odhaduje se, že zdejší populace kolem roku 2.600 př. Kr. čítala na 20.000 obyvatel.

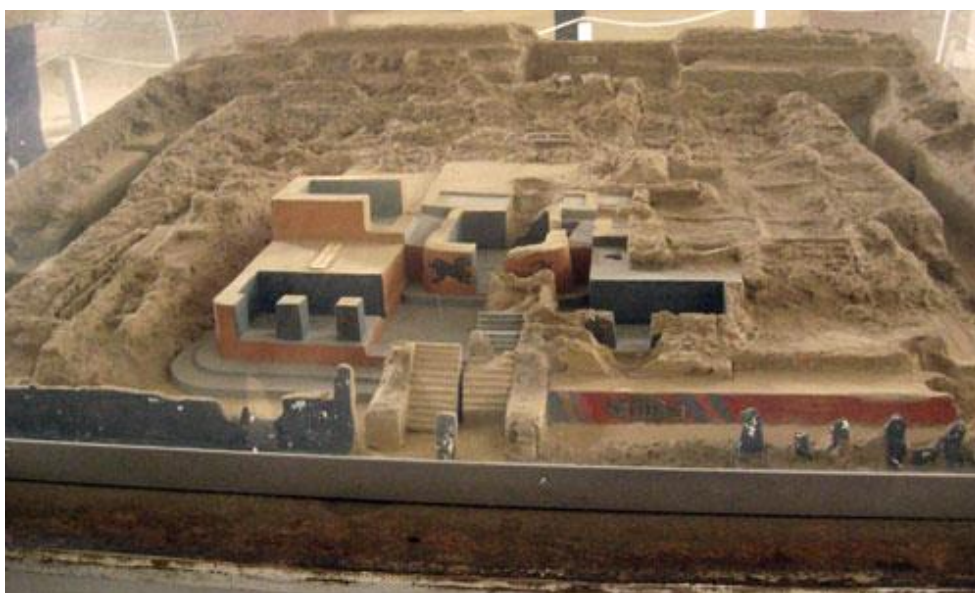
Pro architekturu 3. tis. př. Kr. jsou charakteristické zvláštní stavby určené k obětování zápalnými oběťmi. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 158) Velkolepým rysem horských osad předkeramického období jsou rituální ohniště. V Huaricoto (Callejón de Huaylas), jehož počátek se datuje do 28. stol. př. Kr. Bylo nalezeno 13 takových rituálních ohnišť, jež byla během dvou tisíciletí existence této obce centrem náboženských obřadů. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 177)

S nárůstem moci jednotlivých komunit se zvětšovala i jejich sídliště a každé sídliště považovalo za střed světa právě svoje obřadní centrum. Tyto kamenné komplexy jsou charakteristické přinejmenším jednou plošinou a níže položenými často kulatými prostranstvími. Příkladem pobřežní varianty jsou stavby v **Las Haldas**. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 175) Las Haldas se nachází v poušti rozprostírající se jižně od údolí řeky Casma, kde je naleziště tak veliké, že jej Rowe (1963 in Katz, 1989, str. 111) pokládá za město a jeho obyvatelstvo odhaduje na 10.000 lidí. V každém případě jsou Las Haldas největším zjištěným centrem z doby, kdy význačné rysy starých amerických kultur jako kukuřice a keramika nebyly dosud známy. Vznik velkého střediska v tak rané vývojové fázi pak mohou pravděpodobně objasnit vysoké výnosy rybolovu, které následovaly po klimatických změnách v době asi 3.500 let př. Kr. V té době došlo k zániku vlhkých mlhových polí a postupnému vysychání lomas, takže na pobřeží se pak usazovaly zejména skupiny lidí věnujících se rybolovu. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 177, Katz, 1989, str. 110-111)

Na pobřeží se počátkem 2. tis. př. Kr. začínají stavět sídliště ve tvaru obráceného „U“ s hliněnými valy ze tří stran. Jejich dalším charakteristickým rysem jsou uzavřená náměstí. Nejznámější **El Paraiso** (Chiquitanta) u ústí řeky Chillón pochází z období kolem 16. století př. Kr. a je zároveň největším monumentálně působícím architektonickým komplexem předkeramického období v Jižní Americe. Jde o komplex zahrnující devět kamenných budov s přinejmenším šesti valy zbudovanými z kamenů pospojovaných jílem, který byl použit i na omítku. Dva z největších náspů jsou přes 300 m dlouhé. Dohromady tvoří nádvoří, na jehož konci se nachází chrámová stavba. Stavby jsou vevnitř velmi členité. Otevřený konec sídlišť ve tvaru „U“ směřoval obvykle k severovýchodu, k horám a k říčním tokům. Hlavní plošina u základny „U“ se nacházela naproti otevřenému konci. Ačkoliv většina odkrytých komplexů má buď zmíněný tvar „U“ nebo snížená nádvoří, byla nalezena sídliště, kde jsou zastoupeny oba tyto rysy současně, např. Sechín Alto. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 177, Katz, 1989, str. 111)

Sechín Alto ležící na severním pobřeží poblíž města Casma je datován do období 3.500 př. Kr. a někteří autoři hovoří o době až 5.500 př. Kr. Komplex zahrnuje čtyři hlavní lokální naleziště: Sechín Bajo, Tauchaku KonKan, Sechín Alto a (Templo de) **Cerro Sechín**. Posledně jmenovaný je považován za hlavní část celého komplexu. Je to stavba téměř čtvercového půdorysu jednoznačně slunovratově orientovaná o straně 52 m se zaoblenými rohy, která je zasazena do úbočí menší suché pahorkatiny tyčící se nad úrodnou částí krajiny. Dominantní na celé stavbě je zejména obvodová zeď – jakási hradba – zdobená stélami a plochými kameny s ornamenty. Hlavní vchod byl v severní stěně. Zeď má dnes výšku cca 2,5 m a nevyšší kámen sahá do výšky až 4 m. Uvnitř chrámu se nachází několik místností, z nichž významné místo zaujímá tzv. centrální komora, kde se pravděpodobně prováděly rituály s lidskými oběťmi. Jedná se o čtvercovou místnost o rozměrech 5,5 x 5,5 m se stěnami ve tvaru dvou doširoka otevřených písmen „U“. (Pavelka, Klokočník, Kostecký, str. 97-102)

Obrázek 4: *Maketa chrámu v Sechínu*

Zdroj: Museo Sechín

Zajímavá je i nedaleko ležící „pevnost“ **Chanquillo**, která zřejmě pochází z období 2.500 - 2.300 př. Kr. Jedná se o elipsovitou stavbu s trojitým okruhem hradeb, pro něž byla zprvu považována za pevnost. Elipsovité stavby je vystavěna z kamene na zhruba 300 m dlouhém návrší. Skládá se ze zdi na oválném či vejčitém půdorysu s pěti vchody na vnějším a se čtyřmi vchody na obou vnitřních zdech. Zdi jsou někde až 10 m vysoké a 60-70 cm široké. Uprostřed se nachází základ pravoúhlé stavby a dva dvojité soustředné útvary. Ukazuje se ale, že šlo zřejmě o špatnou interpretaci a že stavba byla astronomickou observatoří s nábožensko-ceremoniální funkcí, což dokazují i ruiny nedaleko stojící rozvaliny Třinácti věží. Rozestavení věží naznačuje, že rok byl rozdělen na pravidelné intervaly - 13 věží a 12 mezer, (z čehož lze dovodit, že měli rok rozdělený na 12 částí – měsíců – pozn. autora). Mezery o velikosti cca 5 m mezi věžemi sloužily pro pozorování západu Slunce v určitý den v roce. Na lokalitě se dále nacházejí přidružené budovy a shromaždiště. Celý komplex leží na geologickém zlomu, což možná vysvětluje výběr místa pro jeho vybudování. (Pavelka, Klokočník, Kostecký, str. 91-92)

Dalším příkladem sídla archaického období může být sídliště **Caballo Muerto** v údolí Moche, které leží 17 km od pobřeží a které se v pozdějším období stalo centrem kultury a státu Močiků. Toto sídlo je tvořeno osmi huacas ve tvaru písmene „U“. Bylo založeno kolem 13. stol. př. Kr. a je vyzdobeno 39 basreliéfovými hliněnými sochami s kamenným jádrem. Jejich ikonografie je velmi podobná motivům z Chavínu de Huantár, které jsou z mladšího období (viz dále). V některých sídlištních komplexech ve tvaru „U“ např. v La Galgada byla voda přiváděna i na ústřední prostranství a není vyloučeno, že i na těchto místech se pěstovaly obilniny. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 178)

4. Raný horizont / formativní etapa

Krátce po začátku 1. tisíciletí dochází v Peru ke kulturním proměnám. Vznikají nové chrámy, proto se tomuto období také říká „období velkých ceremoniálních center“ (Villacorta, 2012, str. 34). V rozsáhlých částech andské oblasti se šíří nový umělecký styl a rychle rozvíjí architektura, za její vrchol je považováno stavebnictví kultury pojmenované Chavín podle nálezů typických pro sídliště **Chavín de Huantár**. Chavín, který leží 400 km severně od Limy v provincii Wari ve výšce 3.100 m n.m., byl jistě významným náboženským centrem, jedním z nejstarších a nejmohutnějších, díky své architektonické vyspělosti. Údolí Chavín de Huantár, ačkoli se zdá

být izolováno od dění na pobřeží, bylo ve skutečnosti křižovatkou cest severojižních tras přes vysoké Andy a cest orientovaných západovýchodním směrem vedoucích z Amazonské nížiny k moři. Mělo charakter dopravního uzlu na často používaných stezkách a výsady posvátného místa. Chavínské období je kladeno do období 1.800 – 200 př. Kr. a její vrcholný rozkvět a bezprostřední vlivy na okolní kulturní okruh mezi léta 400 -200 př. Kr. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 179, 181) Stejně jako olmécká kultura v Mezoamerice objevuje se chavínský styl v andské oblasti náhle v plném rozkvětu, bez viditelných předchozích vývojových stupňů. (Katz, 1989, str. 114)

Chavín de Huantár, který dal jméno celé této kultuře, nebyl zřejmě městem v našem slova smyslu, i když bývá označován za hlavní město teokratického státu. Byl zřejmě jen hlavním střediskem tehdy již zřejmě velmi rozvinutého kultu., protože v celém Chavínu nebyly nalezeny žádné pozůstatky po obytných budovách. (Stingl, 1966, str. 156-157) Chavínský komplex vykazuje rozdělení do dvou hlavních vývojových etap a skládá se ze soustavy chrámů vybudovaných v letech 1.200 – 800 př. Kr. Starší konstrukce zv. Starý chrám a struktura ve tvaru U. Uprostřed základny tohoto „U“ je prostor - galerie ve tvaru kříže, který se nachází na spojnici dvou galerií. Toto posvátné místo je téměř úplně vyplněno masivní 4,5 m vysokou kamennou sochou známou jako velké vyobrazení Lanzóna – kočkovité šelmy v agresivní poloze. Další prostory byly vyzdobeny nadpřirozenými bytostmi. Stingl (1966, str. 160) k tomu doslova píše: *„Ve svých chrámech znázorňovali Chaviňané jakési ústřední „kočkovité“ božstvo, které se nápadně podobá jaguáru. Připomíná nám to Olméky – jaguáří lid, jehož kulturní vliv v Mezoamerice byl obrovský a u něhož právě tak, jako v chavínské kultuře nalézáme velice rozvinutý centrální kult jaguára. V době, kdy se objevila chavínská kultura, objevuje se zároveň v Peru pěstování do té doby zde neznámé kukuřice (kterou ale v Mezoamerice v té době pěstovali již 2000 let).“*

Konstrukce tzv. Nového chrámu, kterou můžeme přirovnat k jakési třístupňové pyramidě a kterou dnešní Peruánci nazývají El Castillo, rozšířila původní struktury. Na obou delších stranách byla vybudována dvě boční plata, uvnitř nichž vzniklo zapuštěné čtvercové náměstí. Někteří autoři se domnívají, že v centru tohoto náměstí byl původně umístěn Tellův¹ obelisk, který byl využíván pro astronomické účely. (Villacorta, 2012, str. 53, Coe, Snow a Benson, 1997, str. 179, 181, Vega, str. 32) Toto řešení pak dává celému komplexu tvar „U“. Po jedné straně vede schodiště obklopené kamennými bloky, které se napojuje na hlavní vstup do komplexu a končí na kruhovém nádvoří. Úroveň centrálního prostoru byla zdvižena a dekorována římsami, sochami hlav a freskami. Uvnitř budovy tvořené řadou pravoúhlých struktur je řada galerií, chodeb, malých svatyní, komor a větracích šachet. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 179, 181, Katz, 1989, str. 112, Stingl, 1966, str. 156-157)

Vlevo od hlavního chrámu je labyrint, kde snad přespávali poutníci, kteří sem přinášeli oběti. Kousek dál je pak kruhový útvar, velmi podobný antické věštině nebo parlamentu. Celému areálu pak dominuje rozsáhlé shromaždiště. (Pavelka, Klokočník, Kostecký, str. 112-114)

V okolí kultovního centra se nacházejí stopy sídel, jež nasvědčují tomu, že toto místo bylo ústředním bodem urbánního komplexu. (Grube, 2012, str. 418)

¹ Julio C. Tello (1880-1947) byl jedním z otců peruánské archeologie.

Obrázek 5: *Rekonstrukce centrální části Chavínu de Huantár*

Zdroj: Go2Peru

Mezi lety 600 a 400 př. Kr. dochází ke znatelnému úpadku Chavínu, zřejmě v důsledku klimatických změn a z toho vyplývajícího nedostatku potravin. Do oblasti přichází nové obyvatelstvo, které boří původní svatyně a z jejich kamenů si buduje své obytné budovy na otevřených prostranstvích, a to včetně těch, které předtím patřily mezi nejposvátnější. (Villacorta, 2012, str. 55, Katz, 1989, str. 114)

Chavínská kultura obsáhla velice rozsáhlé území na pobřeží i ve vnitrozemí a můžeme ji proto právem označit jako první univerzální kulturu v andské oblasti. Mnoho sídlišť, z nichž některé byly vybudovány přinejmenším do 1. tis. př. Kr., bylo v určitém momentu zjevně silně ovlivněno samotným Chavínem nebo spíše chavínskými motivy, které existovaly ještě dříve, než byly postaveny základy chrámu v Chavínu de Huantár, proto podobné památky z chavínského období nalézáme i v dalších střediscích např. v Kotoshi nebo severněji v Cupisnique. I pozdější kultury andských náhorních plošin, především Tiahuanaco a Huari (Wari), byly ovlivněny chavínským dědictvím. Všechna božstva následných kulturních typů v centrálních Andách se více či méně podobají bohu z chrámu v Chavín de Huantár. (Villacorta, 2012, str. 44)

V údolích Moche, Chicama a Virů se v tomto období objevuje kultura **Salinar** (datovaná konkrétně v období let 300 př. Kr. až 100 po Kr.). Salinarské domy byly zejména venkovského charakteru a většinou budované z nepálené hlíny a z kamenů, případně jsou z kónických cihel z nepálené hlíny. Sídliště jsou umístěna buď na vrcholcích, nebo na svazích pahorků, obehnané vnější fortifikační zdí a využívajících tak své polohy z obranných důvodů. (Villacorta, 2012, str. 76)

Obrázek 6: *Salinarská keramika s architektonickým motivem*

Zdroj: Villacorta, 2012, str.79

Z lokálních kultur přicházejících po kultuře chavínské si zaslouží pozornost kultura, které nalézáme na jižním pobřeží Peru. Nejvýznamnější je tzv. **kultura paracaská**², pojmenovaná tak podle poloostrova, na kterém byly její pozůstatky nalezeny a která se vyvinula bezprostředně z kultury chavínské. (Stingl, 1966, str. 161, Grube, 2012, str. 418) Byly zde nalezeny tři prastaré hřbitovy známé jako Cerro Colorado (Cavernas), Cabezas Largas a Wari Kayán (Necropolis). Archeologové rozdělili paracaskou kulturu na dvě fáze, a to Cavernas a Necropolis. Nálezy z Cerro Colorado (Cavernas) pocházejí z rané etapy. (Datována je různými autory různě do období (Paul, 1991) uvádí dobu 800 př. Kr., Coe, Snow a Benson (1997, str. 187) 600 př. Kr., Villacorta (2012, str.62) období 500 př. Kr. a Vega (str. 51) období 200 př. Kr.,), zatímco nálezy z Cabezas Largas a Wari Kayán (Necropolis), která byla založena zhruba ve stejném období, pocházejí z doby mladší (opět s různou datací, nejčastěji 100 po Kr. (Paul, 1991, Villacorta, 2012, str. 62), případně 600 po Kr. (Vega, str. 51, Coe, Snow a Benson, 1997, str. 181))

Místa, kde se nacházejí hroby, se zdají být neobydlená, rozhodně žádný z autorů nezmiňuje nález žádného sídliště v této oblasti, a proto se předpokládá, že mrtvolky tam byly dopravovány zdaleka a *protože podobnost mnohých motivů Paracasu s motivy sto kilometrů na jih ležící Nazcy je velká, usuzují někteří badatelé, že mrtvolky pocházejí odtamtud.* (Katz, 1989, str. 137). Jiní, např. Stingl (1966, str. 165) nebo (Villacorta, 2012, str. 9) se domnívají, že kultura Nazca na paracaskou kulturu navazuje. Rovněž datace kultury Nazca se značně rozchází – od Vegy (str. 185), který uvádí období 6000 př. Kr. až 600 po Kr. až po Villacortu (2012, str. 9), který ji zařazuje do let (100-800 po Kr.).

Jedním z motivů spojujících paracaskou a aňazcánskou kulturu jsou geoglyfy. V Paracasu je nejznámější z nich tzv. Candelabra se třemi hroty o výšce cca 150 m a šířce 50 m. Nicméně např. Villacorta (2012, str. 75) se domnívá, že paracaské geoglyfy jsou více naturalistické než nazcánské, které považuje za stylizovanější a abstraktnější.

Obrázek 7: Geoglyf Candelabra v Paracasu

Zdroj: PTS PERU

Kultura **Nazca** nazvaná tak podle údolí řeky, ve které se nachází je kulturou, po které zůstalo jen velmi málo architektonických památek. Nejznámějšími jsou nazkánské obrazce - geoglyfy, které se rozprostírají na 500 m² vyprahlé, balvany poseté planině Pampy Colorado. Přestože se

² Slovo „paracas“ znamená v kečuánštině větrnou bouři.

s geoglyfy můžeme setkat na mnoha místech prakticky po celém pobřežní tichomořské linii Peru, jsou ty nazkánské nejznámější a jsou předmětem nejvíce spekulací a dohadů. Skládají se z více než 800 rovných linií, 300 geometrických obrazců a asi 70 figur zvířat a rostlin. Figury jsou jakoby narýsované jednou nepřerušovanou čarou, geometrické obrazce tvoří dokonalé trojúhelníky, čtyřúhelníky a přímky, které se v délce několika kilometrů táhnou pouští. Maria Reichová³ vyslovila hypotézu, že linie vytvořila paracaská a nazkánská kultura mezi roky 900 př. Kr. a 600 po Kr. a že se jedná o astronomické kalendáře mířící k bodům horizontu, kam zapadá Slunce o slunovratech, resp., kam zapadalo mezi roky 350 a 550 po Kr. Musíme proto předpokládat, že jejich tvůrci ovládali základy vyměřování a přenášení kreseb pomocí sítě do impozantních rozměrů v terénu. (Reiche, 2001)

Nositelé nazkánské kultury nebydleli ve městech, nýbrž v dnes už těžko prokazatelných venkovských sídlech s domy ze dřeva a rákosu. Mezi nepočetná sídla nevenkovského (nikoli zřejmě přímo městského typu) patří zejména jejich kulturní, politické a náboženské centrum **Cahuachi**, které leží asi 10 km od současného města Nazca. Celá zastavěná oblast o rozloze asi 24 km² leží těsně za rozhraním zeleně a pouště, tak aby nezasahovala do úrodné půdy. Většina odkrytých staveb jsou masivní chrámové rituální stupňovité stavby z hliněných nepálených cihel na upravených pahorcích, které jsou obvykle považovány za pyramidy. Největší z nich je dvacetimetrová stupňovitá pyramida vybudovaná ze sušených cihel. V jejím okolí se nacházela nádvoří, obydlí a hrobky. Důležité veřejné budovy se stavěly z nepálených cihel a obydlí z rákosových otepí. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 182, 187, Grube, 2012, str. 419) O tom, jak mohly vypadat jednotlivé domy, se můžeme poučit ze zachované keramiky, jak ukazuje následující obrázek.

Obrázek 8: Keramická nádoba ve tvaru domu z Paracasu

Zdroj: Muzeum Larco, Lima, foto vlastní, 3. 9. 2016

Někteří autoři jsou přesvědčeni, že Cahuachi nemělo stálé obyvatelstvo, ale že to bylo významné poutní místo s dočasnými obyvateli, kteří sem přicházeli z náboženských pohnutek jen na krátkou dobu. Rozsáhlé nekropole v okolí mohou také svědčit o tom, že sem lidé ze širokého okolí přicházeli pohřbívat své blízké (podobný zvyk můžeme najít i na jiných místech předkolumbovského Peru např. v Pachacamacu). Později však Cahuachi ztratilo na významu a ještě před koncem rané etapy přechodného období bylo opuštěno stejně jako několik dalších velkých sídlišť. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 182, 187, Pavelka, Klokočník, Kostelecký, str. 75-77, Villacorta, 2012, str. 148)

³ Maria Reichová (1903-1998) německá matematička a dlouholetá průzkumnice nazkánských obrazců.

Dále se na území kultury Nazca zachovaly pozůstatky zavlažovacích kanálů a zejména soustava puquillos, jakýchsi širokých studen. Protože okolí Nazca je aridní a voda v řece teče jen několik měsíců v roce. Puquios proto nejsou napájeny z řeky, ale ze zvodnělého území – aquiferu. ale jen málo kamenných staveb. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 182, 187, Pavelka, Klokočník, Kostelecký, str. 75-77)

5. Raně přechodná / klasická etapa

Přibližně ve stejné době, kdy se na jihu rodí kultura Nazca, na severním pobřeží v údolí Virú, Chao, Huamanazña, Lacramarca, Nepeña a zejména v údolí Moche vzniká nová významná kultura, nazývaná Mochica. (Stingl, 1966, str. 166) Vlastní **Moche** se nachází v blízkosti současného města Trujillo a období jeho největšího rozkvětu patří od počátku letopočtu až zhruba do roku 600. Město mělo charakter náboženského a správního střediska, ve kterém žila vládnoucí vrstva a kněží. Největšími stavbami jsou obrovské pyramidy sloužící náboženským účelům. Největší z nich Huaca del Sol, tedy Pyramida slunce, je stavba z nepálených cihel se základnou dlouhou 228 m a širokou 136 m je vysoká bezmála 18 m. Je to největší dochovaná konstrukce z nepálených cihel na celém území Nového světa. Pravděpodobně bývala větší, než jak ji můžeme vidět nyní, někteří autoři zmiňují až 40 m. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 187) Na druhém konci rozlehlé pláně se vypíná Pyramida měsíce (Huaca de la Luna) se základnou 82 m x 60 m, která dodnes dosahuje výšky 21 m a je tak poněkud vyšší než Pyramida slunce. Na vrcholcích obou pyramid stály chrámy. Pyramida měsíce stojí na úpatí důležité hory Cerro Blanco a lze zde proto najít symboliku, kdy hora navršená lidmi - Pyramida slunce - stojí tváří v tvář přírodnímu útvaru – hoře. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 187, Katz, 1989, str. 124-125, Vega, str. 74, Villacorta, 2012, str. 104-108) V oblasti And se většina starověkých měst nachází v blízkosti nějaké hory – ty byly považovány za posvátné a zároveň se jednalo o strategická místa, odkud se dala přehlédnout okolní krajina. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 187)

Světské stavby jsou v tomto období mnohem méně působivé, než stavby náboženského charakteru, s výjimkou velkých zavlažovacích zařízení. Velká města v podstatě neexistují, stejně tak, jako neexistují města, která by mohla být kvalifikována jako obchodní střediska. Obytné domy byly v zásadě zhotovovány z nepálených cihel adobe. Rolníci žili v nevelkých domech a pro vládnoucí vrstvu byly zřizovány větší komplexy organizované kolem centrálního patia, kolem kterého byly seskupeny četné prostory. Vybavení těchto prostorů sestávalo ze zvýšených dlaždic, na nichž byly položeny rohože a polštáře. Strohlost místností byla částečně tlumena jemně zdobenými vlněnými přikrývkami. (Katz, 1989, str. 124-126)

Mezi hlavní světské stavby, které mochikové budovali, patří zejména rozsáhlá soustava kanálů, kterou mochičtí zemědělci zavodňovali svá pole. Např. kanál, který odváděl vodu z řeky Chicama, je dlouhý 113 km a u Ascopy si dokonce mochikové vybudovali akvadukt 15 m vysoký. (Stingl, 1966, str. 167-168) Velká zavlažovací zařízení pak přinášely jednak náhlý nárůst počtu obyvatel a jednak vznik prvního většího státního útvaru v Andské oblasti, který budování těchto děl organizoval. Dále byly stavěny rovněž silnice. Jejich šířka, podle té, která se zachovala na Chicamské pampě, byla přesně 9,8 m. Protože každá strana mochických pyramid, pocházející z té doby, měří 98 metrů, můžeme se domnívat, že 98 cm či 9,8 m bylo základní mírou Mochiků. (Stingl, 1966, str. 167-168, Coe, Snow a Benson, 1997, str. 187, Katz, 1989, str. 126)

Zdá se, že na konci raného přechodného období fáze IV bylo město Moche úplně opuštěno, možná z důvodu sucha nebo pro zanesení zavlažovacích zařízení pískem v důsledku jevu El Niño, neboť v 6. a 7. století řada se v centrálních Andách odehrála celá řada přírodních pohrom. Skutečné středisko moci se přesunulo Galinda v údolí Moche a do **Pampa Grande** v údolí Lambayeque, což bylo původní sídliště z raného období. Architektura Pampa Grande se v mnohém ohledu liší od dřívější mochické architektury. Např. pyramidy v centru města nebyly konstrukce výhradně z nepálených hliněných cihel, nýbrž úsporněji z cihlových komor

vyplněných sutí (metoda chabmer and fill). V architektuře a umění fáze Moche V se již projevují vlivy kultury Huari (Wari). Koncem 9. století pak mochická kultura mizí zcela. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 187, Villacorta, 2012, str. 122, Grube, 2012, str. 420)

Moche má společné motivy i s *Recuayskou kulturou*, která byla nalezena v údolí řeky Santa, konkrétně v kaňonu zvaném Callejón de Huaylas. Tento prostor má specifické přírodní podmínky vyvolané jeho polohou mezi Codillerou Negra (na západě) a Codrillerou Blanca (na východě) a ve výšce kolem 4.500 m n. m. Sídla ležela na vrcholech kopců a měla jednoznačně strategicky obranou a fortifikovanou polohu. Sídla měla ve svém centru samostatně ohrazené ceremoniální objekty a rezidence elit s omezeným vstupem do patí a na náměstí či nádvoří. Nacházely se zde rovněž dvoupodlažní domy a soukromé místnosti chráněné stráží, což je patrné z nalezené keramiky. Recuayové převzali podobu svých domů od kultury Chavínu de Huantár. (Villacorta, 2012, str. 124-128)

Obrázek 9: *Recuayská keramika s architektonickým motivem*

Zdroj: Villacorta, 2012, str.128

6. Střední horizont

Ve stejné době jako mochická kultura se ve středním Peru na pobřeží rozvíjí tzv. limská kultura (200 – 750 po Kr.). Byla odkryta na řadě míst, jako jsou Chancayllo, Cerro Trinidad v údolí řeky Chancay, Culebras, Guardia Republicana a La Uva v údolí Chillón, komplex Maranga, Huaca Pucllana, Catalina Huanca, Cajamarquilla a Huaca Trujillo v údolí Rímac, Huaca Colorado a Pachacamac u řeky Lurín. (Villacorta, 2012, str. 134) Jejím obřadním centrem byl **Pachacamac**, jehož počátky jsou datovány cca k roku 100 po Kr. Pachacamac leží při ústí řeky Lurín, necelých 40 km jižně od dnešní Limy na rozhraní tří ekosystémů – pouště, úrodného říčního údolí a moře. Podél řeky Lurín vedla necelých 100 km dlouhá starověká cesta, která zde končila, nejen náboženským centrem, ale zřejmě i přístavem. Celkem se tu vystřídaly čtyři kultury: Lima (200-600), z níž pochází nejstarší monumentální stavba tzv. Starý chrám a tzv. Malovaný chrám, pak kultura Huari (Wari) (600-800) a Ychma (900-1470) z doby jejíhož působení jsou pyramidy s rampami. Poslední kulturou pak bylo období anexe území Inky (od 1440). Jméno Pachacamac pochází od warijského boha, jehož jméno by se dalo přeložit jako „ten, kdo stvořil zemi a čas“. (Museo Pachacamac, Uceda, Pozzi-Escot, 2013)

Obrázek 10: *Model Pachacamacu*

Zdroj: Museo Pachacamac, vlastní foto 2.9.2016

Z počátku - období kultury Lima (200-650 po Kr.) byl Pachacamac malým náboženským centrem. V této době zde byl vybudován tzv. Starý chrám (Templo Viejo). Byla to lichoběžníková stavba postavená na zvýšené terase z malých na výšku postavených adobe a velkých obdélníkových adobe. Chrám byl několikrát přestavován a jeho výsledná podoba pochází z období kultury Lima. Objekt sloužil administrativním účelům a sestával z pěti čtvercových okrsků sestavených do tvaru písmene T. V pozdější době byl tento prostor používán jako pohřebiště. (Museo Pachacamac, Uceda, Pozzi-Escot, 2013, str. 29)

Obrázek 11: *Prostor Templo Viejo*

Zdroj: vlastní foto 2.9.2016

Další významnou budovou z nejranějšího období byl tzv. Malovaný chrám (Templo Pintado). Je to opět obdélníková stavba z malých cihel adobe obsahující 6 m vysokou hradební zeď, omítnutou a vyzdobenou antropomorfními figurami, rybami, ptáky a rostlinami. Objekt je završen terasou s místností, ve které se nacházel „idol“ (modla) boha Pachamacu. Řada autorů se domnívá, že to byla věštírna (Museo Pachacamac, Uceda, Pozzi-Escot, 2013, str. 30-31), kterou zmiňuje španělský kronikář Pizzaro (1514-1571) (in Katz, 1989, str. 374)

V následujícím období Wari se Pachacamac mění z místního náboženského centra na centrum s významem po celém andském areálu. V následujícím období kultury Ychma se tedy stabilizuje jako hlavní středisko. V této době je postavena celá řada tzv. pyramid s rampami (označují se jednoduše čísly – Pyramida s rampou č. 1 atd.) a bylo jich identifikováno celkem 17, z nichž celá řada zůstává doposud neodkrytá. Pyramidy s rampami sloužily jako

administrativní centra a zřejmě i jako paláce. Jejich náboženská funkce rovněž není vyloučena. Sestávají z celé řady plošin přístupných z centrální rampy situované centrálně a vedoucí od velkého nádvoří (patia). Objekty obsahují skladiště, uzavřené prostory a chodby. Např. pyramida č. 2 je 210 m dlouhá a 50 m široká.

Mezi pyramidami byly obytné čtvrtě. Jak vypadal obytný dům, lze dovodit jednak z keramiky, jednak z maleb dochovaných na nádobách a pohřebních urnách z období tzv. středního horizontu tj. ze 7.-11. století, i ze vzhledu stávajícího nedalekého (stejnojmenného) sídliště. Vidíme, že domy v Pachacamacu byly několikapodlažní s plochou střechou a na ní s obytnou terasou, výrazným ústředním vstupem a víceméně horizontálními okny. S ohledem na rozsah sídliště cca 465 ha a obvyklou hustotu zalidnění v rozmezí 20-25 ob./ha jsme odhadli, že ve městě žilo 12-15 tisíc obyvatel.

Obrázek 12, 13: *Vyobrazení obytných budov na nádobách, Pohled na obytnou strukturu současného Pachacamacu*

Zdroj: Museo Pachacamac, vlastní foto 2. 9. 2016

Město bylo obeháno hradbou. Mělo i rozvinutou i technickou infrastrukturu spočívající v jeho zásobování vodou pomocí kanálů vedoucích od pramenů v údolí až do města. Kanály měly podobu pravoúhlých kamenných bloků s vytesaným žlábkem pro proudění vody. Město mělo vybudovaný systém městských ulic, z nichž dvě hlavní severojižní a východozápadní vzájemně kolmo se křížící byly hlavní a dělily ho na čtyři části. Ulice spojovaly jednotlivé hlavní chrámy a další důležité objekty ve městě, kterých bylo identifikováno na 50. Ulice byly 3-4m široké, vymezené zdmi z cihel adobe. Severojižní ulice byla 460 m dlouhá, západovýchodní 250 m. Zvláštností, jež není možno pominout, je neuvěřitelný zápach moči, který, jak se ukázalo, vydávají právě zdi z cihel adobe - sušených na slunci s celkem značnou příměsí rostlinného (asi jukového) podílu, zjevně ztužované lamí moči. Cihly byly cca 20 cm dlouhé, 15 cm široké a 10 cm hluboké a byly kladeny na výšku, jako knihy v knihovně. Tento typ konstrukce se proto nazývá „knihovnická konstrukce“ (bookcase construction). (Villacorta, 2012, str. 135-136, Uceda, Pozzi-Escot, 2013, str. 3)

Význam Pachacamacu podtrhuje i nález pohřebiště, kde je prý pohřbeno až 80 tis. lidí, zejména těch nejvýznamnějších a nejváženějších ze společnosti. Rovněž lze dovodit, že zde byli pohřbíváni nejen místní obyvatelé, ale nobilita ze širokého kulturního okruhu Pachacamacu. (Museo Pachacamac, Uceda, Pozzi-Escot, 2013)

Do tohoto období patří i Tiahuanaco a s ním spojené o něco mladší Huari (Wari), která ale mají natolik rozsáhlý a složitý vývoj, že jeho zpracování by vyžadovalo samostatný článek.

7. Pozdně přechodná fáze

Hlavní kulturní oblastí tohoto období je ale kultura Chimú. Vznik říše Chimu je kladen do 12.-13. stol. po Kr. Mytický vládce Chimú Tacaynamo prý připlul na balzovém voru a založil město **Chan Chan**. Chan Chan byl skutečným městem a byl založen podle předem daného

urbanistického plánu na rozloze cca 6 km². Město bylo ohrazeno hradbami. Uvnitř byl Chan-Chan rozdělen na deset městských čtvrtí, či spíše komplexů. Jednotlivé čtvrti byly od sebe odděleny až 9 m vysokou hradbou. Mezi jednotlivými komplexy byla také pole, dokonale zavlažovaná, která uvnitř hradeb poskytovala obyvatelům základní potravu. Systém zavlažování byl v této oblasti znám již několik tisíc let před příchodem Chimů, ale ti rozšířili zavlažovací systém a vybudovali kanál dlouhý více než 65 km, který přiváděl vodu z horní části údolí Chicama až na pole v údolí Moche. Každý městský komplex měl také vlastní vodní nádrže i vlastní hřbitov. Město bylo zasvěceno, tak jak mnohá města v předkolumbovské Americe, hadům. (Stingl, 1966, str. 172-173, 176)

Soudí se, že každý chimuánský král si dal postavit vlastní komplex – palác / městskou čtvrť, ve kterém pak byl pohřben, takže se z paláců stala předimenzovaná mauzolea. Všechny stavby v Chan Chanu jsou pravoúhlé, orientované přibližně severojižním směrem a mají zhruba stejný půdorys. Největší komplex budov představuje palác - ciudadela, jehož plocha představuje 221 000 m². Paláce mají většinou jen jeden vstup, který je umístěn ve vysoké severní stěně. Tím se vcházelo do chodby vedoucí do ohromného vstupního dvora, jehož jižní stěna se svažuje dolů a vytváří dlouhou rampu. Pod těmito rampami se skrývají pohřebiště, pravděpodobně obětí zasvěcených stavbě paláce. Budovy připomínající kukuřičný klas a skládají se z malých hal, skladišť a audiencias, což jsou malé místnosti ve tvaru písmene U, které připomínají velké starověké stavby z pobřeží (viz výše). Audiencias nepokrývaly plochu větší než 5-6 m² a patrně právě v nich se kontrolovalo a rozdělovalo zboží. Fakt, že se v jejich blízkosti nebo přímo v nich nacházely hroby, naznačuje, že plnily i rituální funkci, kterou ostatně naznačuje i jejich půdorys připomínající obytný dům nebo zákoutí vesmíru. Celá severní část komplexu je zhruba čtvercová. I tam vedly jen jedny dveře v severní zdi, i tato čtvercová část byla chráněna zdmi o přibližně stejné tloušťce. Nacházelo se tam více skladišť, několik audiencias a obytné prostory. Nejdůležitější místo severní části představovala hrobka královské rodiny. Archeologové se domnívají, že každému z králů patřila jedna ciudadela, která byla za jeho vlády administrativním centrem říše. Poté, co vládce zemřel, stalo se z jeho sídla zapečetěné mauzoleum. (Coe, Snow a Benson, 1997, str. 195, Grube, 2012, str. 421) Chan chan byl zničen za panování 10. Inky Tupac Inka Yupanqui, tedy někdo po roce 1471 (což je datum, kdy tento Inka nastoupil na trůn). (Stingl, 1966, str. 184)

Obrázek 14: *Letecký pohled na ciudadelu v Chan Chanu*

Zdroj: Encyclopædia Britannica, ©2017

V době rozkvětu Chimu vyrostly na pobřeží (ale mnohdy i ve vnitrozemí kolem Yunguy, Huarasu a jinde) desítky kvetoucích měst. Husté osídlení na extrémně suchém úseku pobřeží si vynutilo konstrukci komplexních vodovodních soustav, jimiž se voda přiváděla až ze sousedních údolí. (Grube, 2012, str. 421) Chimuové rovněž budovali rozsáhlou cestní síť. Jejich cesty byly obvykle 5-8 m široké a v okolí Chan-Chanu se rozšiřovaly až na 25 m. (Stingl, 1966, str. 174)

Dalšími oblastmi vývoje v pozdní etapě přechodného období byla údolí Ica a Chinchu, nicméně postupně se jednotlivé kulturní oblasti dostávají pod politický a ekonomický vliv říše Inků. Jejich stát se rozpínal kolem Cuzca na sever až k hranici Ekvádoru a Kolumbie a na jih až do střední části Chile a severozápadní Argentiny. Jak bylo již uvedeno v úvodu, Inkové se zasloužily o další rozkvět celé civilizace Andského areálu. Pokusily se přitom z paměti vymazat všechny vzpomínky na kultury a říše, které je předcházely a o kterých pojednával tento článek.

Závěr

Cílem příspěvku bylo přinést rozšíření poznání v segmentu, který je málo prozkoumaný z pohledu vývoje společnosti a s ní spojených urbanistických projevů. A jak již bylo uvedeno v úvodu, od studie tohoto typu jsme nemohli očekávat nějaký rozsáhlý dopad pro dnešek. Přesto se podařilo prokázat, že studium předinckých společností, jejich kultur a urbánních projevů má smysl, neboť sumarizuje a systematizuje doposud značně roztržité poznatky a vytváří tak prostor nejen pro holistické pochopení vývoje těchto nám časově i prostorově vzdálených společností, ale, a to zejména, vytváří prostor pro komparaci jejich vývoje s vývojem společností nám bližších. Ukazuje se např., že některé společenské jevy vyjádřené urbánními strukturami jako jsou např. pyramidy, jsou vlastní většině starověkých společenstev, a to i přesto, že jejich funkce pohřební byla marginální či druhotná. Článek tak vytváří podklad pro zkoumání a další komparativní analýzy různých společností a jejich vývoje.

Literatura

Ancient Origins © 2013 – 2017 [online] Dostupné z: <http://www.ancient-origins.net/ancient-places-americas/5000-year-old-pyramid-city-caral-002016>

COE, Michael, SNOW, Dean a BENSON, Elizabeth (1997). *Svět předkolumbovské Ameriky. Kulturní atlas*. Praha: Knižní klub a Balios, 240 s., ISBN 80-7176-519-8

Encyclopædia Britannica (2017) Chan Chan [online] ©2017 Encyclopædia Britannica, Inc. [cit. 2017-05-07] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Chan-Chan>

Go2Peru (2000) **Chavín de Huántar Archaeological Complex** [online] [cit. 2017-08-05] Dostupné z: http://www.go2peru.com/peru_guide/huaraz/chavin_huantar.htm

GRUBE, Nikolai (2012). Kultury staré Ameriky (str. 395-422) In JOCKENHÖVEL, Albrecht (ed.) *Dějiny světa. 1 díl. Základy globálního světa od počátku do roku 1200 př. Kr.* Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-241-5.

HIRST, K. Kris (nedatováno). *Huaca Prieta (Peru): Formative Mound Construction in Peru* dle BIRD JB, and HYSLOP J. (1985). The preceramic excavations at the Huaca Prieta Chicama Valley, Peru In. *Anthropological Papers of the American Museum of Natural History* 62(1). s.1-294. American Museum of Natural History, New York a DILLEHAY TD, BONAVIA D, GOODBRED S, PINO M, VASQUEZ V, ROSALES THAM T, CONKLIN W, SPLITSTOSER J, PIPERNO DR, IRIARTE J ET AL. (2012). Chronology, mound-building and environment at Huaca Prieta, coastal Peru, from 13,700 to 4000 years ago. In. *Antiquity* 85(331) s. 48-70.

CHALUPA, Petr (2001). *Minulost a přítomnost Mexika a Peru*. Brno: Masarykova univerzita in DOSTÁLOVÁ, Dominika (2006). *Jihoamerické civilizace (zejména incká) z antropologické*

perspektivy. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Ústav antropologie. 161 s.

KATZ, Friedrich (1989). *Staré americké civilizace*. Praha: Odeon, 472 s.

MOSELEY, Edward; GORDON R. Willey (1973). "Aspero, Peru: A Reexamination of the Site and Its Implications In. *American Antiquity*. *American Antiquity*, 38 (4) s. 452–468.

PAUL, Anne (1991). *Paracas Art and Architecture. Object and Context in South Coastal Peru*. University of Iowa Press. ISBN 0-87745-327-6

PAVELKA, Karel, KLOKOČNÍK, Jaroslav, KOSTELECKÝ, Jan (2013). *Astronomicko-historické otázky Mezoameriky a Peru*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 287 s., ISBN 978-80-01-05219-8

PTS PERU (nedatováno) [online] [cit. 2017-08-07] Dostupné z: <http://ptsperu.com/en/tour/paracas-ica-lima-2d/>

REICHE, Maria (2001). *El secreto del desierto / Mystery on the desert* (vícejazyčně) Nueva Diagramación. Ministerio de educación Perú. 140 s.

ROWE, John H. (1963) *Urban Settlements in Ancient Peru. Nawpa Pacha*, II, Berkeley in KATZ, Friedrich (1989). *Staré americké civilizace*. Praha: Odeon, 472 s., str. 111

STINGL, Miloslav (1966). *Indiáni bez tomahavků*. Praha: Svoboda, 614 s.

The Earliest Americans—Huaca Prieta [online] NephiCode.com, 9.3.2015 [cit. 2017-07-05] Dostupné z: <http://nephicode.blogspot.cz/2015/03/the-earliest-americanshuaca-prieta.html>

UCEDA, Carmen Rosa, POZZI-ESCOT, Denise (2013). *Pachacamac. Santuario Archeológico*. Lima: Ministerio de Cultura, 44 s.

VEGA, César A. a kol. (nedatováno). *Archeological Guide Peru*. Lima: promperú, Mincetur, 290 s.

VILLACORTA OSTOLAZA, Luis Filipe (2012). *The Cultures of Ancient Peru*. Miraflores Lima: Roberto Gheller Doig, 2 vyd., 288 s., ISBN 978-612-45808-9-5

Článek je zpracován jako výstup výzkumného projektu IGA VŠRR (AMBIS) 4/2016 Urbanistický vývoj předinckých a inckých měst a jejich odkaz k dnešku.